

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ВИКЛИКИ І ТРАНСФОРМАЦІЇ

Гончарова О. С.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Брагіна Т. М.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри народної хореографії,
Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна*

Брагін Ю. А.

*кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Державний біотехнологічний університет
м. Харків, Україна*

Сучасна вища освіта переживає одну з найглибших трансформацій у своїй історії. Цифрові технології, які спочатку виконували допоміжну роль, сьогодні радикально змінюють саму логіку здобуття, поширення та осмислення знань. Формується новий університетський простір – цифрово-медіалізований, відкритий і динамічний. Проте гуманітарна освіта в цих умовах стикається з подвійним викликом: необхідністю технологічної адаптації та збереженням своєї гуманістичної місії. Гуманітарні науки традиційно вважаються «повільним знанням», що формує здатність до рефлексії, інтерпретації та критичного мислення. Цифрове середовище натомість культивує інші якості, а саме: швидкість, алгоритмічність, фрагментарність сприйняття. Виникає парадокс: чим досконалішими стають технології, тим гострішою є потреба в гуманітарному розумінні світу, у здатності тлумачити смисли, моральні дилеми та соціальні наслідки технологічного прогресу. Однак, гуманітарна освіта в цифрову добу не втрачає актуальності. Навпаки, вона набуває стратегічного значення. Саме вона дає можливість осмислити питання етики штучного інтелекту, меж приватності, цифрової ізоляції та відповідальності за технологічні рішення.

Метою дослідження є осмислення впливу цифрових технологій на гуманітарну освіту, визначення головних викликів та шляхів гармонізації технологічного й гуманістичного підходів у сучасному університеті.

Гуманітарна освіта – це не лише передавання культурних знань, а й формування критичного мислення, уяви та етичної відповідальності. У добу технологічного прискорення вона стає засобом впорядкування символічного світу цифрової культури. На цьому тлі з'являється поняття *digital humanities* (цифрової гуманітаристики), що поєднує гуманітарні методи з інструментами аналізу даних і візуалізації. Цей підхід не замінює класичні гуманітарні практики, а інтегрує їх у цифровий простір. Як зазначає Кетлін Фіцпатрік, цифрова гуманітаристика «змінює сам спосіб мислення про знання, відкриваючи нові форми інтерпретації та співтворення» [1, р. 48]. Вона долає стару дихотомію між «технічним» і «гуманітарним», доводячи, що технології є частиною культури, а не лише інструментом. Крім того, у сучасній теорії обговорюють становлення *post-digital humanities* – підходу, в якому цифровість уже інтегрована в повсякденність, і межа між «диджитал» і «недиджитал» поступово стирається. Ця перспектива підкреслює, що гуманітарна освіта не може обирати «бути за межами технологій», а має навчитися працювати у світі, де технологія вже є частиною культурного середовища.

Упродовж останнього десятиліття цифрова трансформація стала одним із найпотужніших чинників, що змінює архітектуру світової освіти. Вона не лише модернізує інструменти навчання, а й трансформує саму логіку освітнього процесу від централізованої моделі передачі знань до відкритої, гнучкої та мережевої екосистеми. Однією з ключових тенденцій є активне впровадження технологій EdTech (спеціалізованих цифрових платформ, сервісів і застосунків, які підтримують процеси навчання, комунікації та оцінювання). Масові відкриті онлайн-курси (МООС), що розвиваються з початку 2010-х років, стали важливим інструментом демократизації знань і підвищення кваліфікації поза межами традиційних університетів. Іншим вектором змін стало впровадження штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності у навчальному процесі. ШІ вже використовується для адаптації освітніх програм до індивідуальних потреб студентів, створення персоналізованих навчальних траєкторій і підтримки педагогів через інтелектуальні системи аналізу даних. Віртуальна реальність, у свою чергу, відкриває можливість занурення у навчальні симуляції – від віртуальних лабораторій до реконструкцій історичних подій. Внаслідок цього освітній простір зазнає глибинної трансформації: від традиційного «класу» до інтерактивної цифрової екосистеми, в якій здобувачі освіти виступають не лише споживачами, а й творцями контенту. Така модель сприяє розвитку цифрової грамотності, критичного мислення та міждисциплінарної взаємодії.

Цифровізація водночас відкриває значні переваги. Вона забезпечує доступність освіти для широких верств населення, незалежно від географічних і соціальних бар'єрів; гнучкість через можливість навчатися у зручний час і в індивідуальному темпі; а також індивідуалізацію завдяки технологіям адаптивного навчання та аналітики великих даних [3, р. 41]. Проте за цими перевагами стоїть і потреба в нових педагогічних підходах, що поєднують технологічну інновацію з гуманістичними цінностями освіти. Йдеться не лише про технологічну адаптацію, а насамперед про збереження інтелектуальної глибини, етичного виміру та здатності до рефлексії, без яких гуманітарне знання втрачає свій сенс.

Одним із найпомітніших наслідків цифровізації є поверховість мислення. Дослідниця М. Вулф доводить, що постійне перебування у «екранному середовищі» змінює когнітивні процеси, знижує здатність до глибокого аналізу й рефлексії [5, р. 74]. Другий виклик – маргіналізація гуманітарних дисциплін на користь STEM-напрямів, що вважаються економічно вигіднішими. Це загрожує втраті критичного й ціннісного виміру освіти. Третій – криза комунікації. Онлайн-освіта зменшує простір живого діалогу, який є основою гуманітарного мислення. Як зазначає Ш. Теркл, цифрова комунікація «створює ілюзію близькості, але підриває здатність до глибокої розмови» [4, р. 26]. Четвертий виклик – питання академічної доброчесності. Використання штучного інтелекту у навчанні ставить нові питання щодо авторства, творчості та відповідальності. Освітня спільнота має виробити етичні стандарти, які дозволять поєднати технологічну інновацію з інтелектуальною чесністю. І нарешті, трансформація ролі викладача: він більше не є лише передавачем знань, а перетворюється на модератора культурного діалогу, фасилітатора критичного мислення, аналітика цифрового контексту.

Попри ризики, цифрова трансформація відкриває широкі перспективи для гуманітарної освіти. Вона створює умови для нових форматів дослідження, інтерактивності та міждисциплінарності. По-перше, цифрові інструменти дозволяють аналізувати великі обсяги даних і візуалізувати культурні процеси, що розширює межі гуманітарного пізнання. По-друге, віртуальні архіви, цифрові музеї та інтерактивні карти роблять культурну спадщину доступнішою та стимулюють нові форми інтерпретації. Проекти на кшталт *Europeana* чи *Digital Public Library of America* формують відкритий простір знання, де студент стає активним учасником дослідження. По-третє, онлайн-платформи й масові відкриті курси (МООС) демократизують освіту, долаючи географічні бар'єри та розширюючи доступ до світових гуманітарних ресурсів [3, р. 15]. По-четверте, гібридні формати навчання поєднують цифрові ресурси з живою взаємодією, що дозволяє зберегти емоційний та комунікативний потенціал гуманітарної освіти.

Цифровізація не повинна підміняти гуманістичні принципи освіти. Її інтеграція має ґрунтуватися на трьох стратегічних засадах: критичне осмислення технологій (навчання студентів працювати з даними не лише технічно, а й аналітично, із розумінням історичних і етичних контекстів); формування цифрової етики та медіаграмотності (здатності розпізнавати маніпуляції, фейки та алгоритмічні упередження); людиноцентризм (визнання, що технології мають служити людині, а не навпаки). Як наголошує М. Нусбаум, гуманітарна освіта формує «уяву, співпереживання і здатність до критичного судження – якості, без яких демократія стає уразливою» [2, р. 26]. Тож, сучасний університет має формувати не лише фахівця, а особистість, здатну діяти етично та рефлексивно в цифровій культурі. Освітні програми, що включають медіаграмотність, цифрову етику та критичну роботу з даними, стають важливим елементом захисту студента від поверхового або маніпулятивного сприйняття інформації.

Таким чином, цифрова революція докорінно змінює структуру освіти, однак гуманітарна складова залишається її осердям. Вона допомагає зберегти здатність до критичного мислення, глибокого розуміння смислів і моральної відповідальності. Гуманітарна освіта в цифрову добу – це не анахронізм, а умова виживання культури. Вона стає простором, де технологічні інновації осмислюються через людський досвід і цінності. Її місія – навчити бачити не лише «як» працюють технології, а й «навіщо», і що вони означають для людини. Отже, майбутнє гуманітарної освіти полягає не у протистоянні цифровізації, а в її осмисленні, перетворенні технологічного прогресу на інструмент розвитку культури, критичного мислення й етичної свідомості.

Література:

1. Fitzpatrick, K. (2019). *Generous Thinking: A Radical Approach to Saving the University*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 280 p.
2. Nussbaum, M. C. (2010). *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press. 192 p.
3. Selwyn, N. (2016). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. London: Bloomsbury Academic. 233 p.
4. Turkle, S. (2015). *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. New York: Penguin Press. 223 p.
5. Wolf, M. (2018). *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*. New York: HarperCollins. 272 p.